

2003 – ett händelserikt år för Open Access

Ingegerd Rabow, projektledare ScieCom,
förste bibliotekarie Lunds Universitets Bibliotek, Biblioteksdirektionen
Ingegerd.Rabow@lub.lu.se

Mars 2003 NHS (The National Health Service) i England tecknar ett års medlemskap i BioMed Central som ett första steg i NHS engagemang för bredast möjliga distribution av de forskningsresultat de medfinansierat. Scott Gibbens, chef för NHS National Core Content Project, säger: *"This deal is really exciting for us, and gives us an opportunity to be leaders in the free access electronic publishing movement. If someone from the NHS writes an article and publishes it in, say, The New England Journal of Medicine, our researchers then have to pay to access that article. The NHS will potentially pay many times to access research that it has funded and produced. We want our research to be freely available, to our researchers, and to everyone else."* http://www.nelh.nhs.uk/news_biomed.asp

Juni 2003 JISC (Joint Information Systems Committee, med ansvar för infrastrukturfrågor inom bl a informationsförsörjning för universitetssektorn i UK) tecknar kontrakt med BioMed Central för samtliga 180 universitet, bl a med denna motivering: *"Making the results of science and medical research openly available will aid the global advancement of science and healthcare. Publishing in freely accessible online journals will also make the UK higher education system more cost-effective, by reducing the amount of money spent on journal subscriptions."*

[http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?
name=coll_biomedcentral&src=alpha](http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?name=coll_biomedcentral&src=alpha)

Juni 2003 Bethesda Statement om Open Access publicering med förslag på hur institutioner, forskningsfinansiärer, bibliotek och förlag kan främja OA. [http://www.earlham.edu/~peters/fos/
bethesda.htm](http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm)

Juni 2003 Kongressledamoten Martin Olav Sabo presenterar *The Public Access to Science Act* för den amerikanska kongressen med

förslaget att all forskning med substantiellt federalt stöd skall ligga i den publika domänen och därmed vara tillgänglig för alla <http://www.house.gov/sabo/pr03-20.htm>

September 2003 HHMI, Howard Hughes Medical Institute, den största privata biomedicinska forskningsfinansiärerna i USA, meddelar att man kommer att täcka författaravgifter på upptill USD 3 000 per år. Det enda villkoret är att artiklarna publiceras i Open Access i enlighet med definitionen i Bethesda Statement. Gerry Rubin, vicepresident på HHMI: *"The funders need to recognize that publication of the results is a valid cost of doing the research."* <http://www.hhmi.org/index.html>

Oktober 2003 The Wellcome Trust, den största fristående biomedicinska forskningsfinansiären i UK, publicerar ett positionsdokument som tar klar ställning för stöd till Open Access. <http://www.wellcome.ac.uk/en/1/awtvispolpub.html>
Ställningstagandet grundar sig på den av the Wellcome Trust beställda rapporten *An Economic Analysis of Scientific Research Publishing* <http://www.wellcome.ac.uk/en/scipub/index.htm>

Oktober 2003 Public Library of Science publicerar under en lavin av publicitet premiärnumret av sin första Open Access tidskrift *PLoS Biology*, med en mycket kräsen selektionspolicy och en vetenskapligt mycket framstående redaktion. Anstormingen av läsare blockerade servern. Artikeln *Learning to Control a Brain–Machine Interface for Reaching and Grasping by Primates* laddades ner över 60 000 gånger under de första 72 timmarna efter publiceringen och Joe De Risi's studie av malaria genetik laddades ner 20000 gånger redan före den officiella publiceringen. PLoS tar en författaravgift på USD 1500 och har ett medlemskapsprogram <http://www.plosbiology.org/plosonline/?request=index.html>

Oktober 2003 *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* undertecknades av flera tunga forskningsfinansiärer, t.ex. Max-Planck-Gesellschaft, Hochschulrektorenkonferenz och die Deutsche Forschungsgemeinschaft i Tyskland och t.ex. Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) och Institut National de la Santé et de la Recherche Médicale (INSERM) i Frankrike. Deklarationen stöder utvecklingen av öppet tillgänglig publicering och vill bl.a. arbeta för att denna typ av publicering skall vägas in vid evalueringar för anslag och tillsättningar <http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>

Oktober 2003 Analytiker vid bl.a. den franska internationella

storbanken BNP Paribas konstaterar i en s.k Research Note rörande Elsevier´s utsikter att Open Access publicering nu kan betraktas som en framgångsrik affärsmodell och att den sannolikt kommer att utöva press på de traditionella kommersiella förlagen.

<http://www.newratings.com/new2/beta/article.asp?aid=341832>

December 2003 GBP 76 miljoner spenderas av institutioner för vetenskapliga tidskrifter per år. För att hjälpa institutionerna att reducera detta belopp har JISC i UK ställt till förfogande över två miljoner kronor för att stödja förlag som vill gå över från en traditionell prenumerationsmodell till open Access.

http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?name=free_research_papers_jisc_endorses_news_181203

December 2003 Det engelska underhusets Science and Technology Committee inleder en utredning om aktuell status för tillgängligheten till vetenskapliga publikationer med särskilt hänseende till pris och tillgänglighet

<http://www.biomedcentral.com/news/20031212/06/>

December 2003 WSIS , The World Summit on the Information Society, (stött av FN och International Telecommunications Union) har uttryckt sitt stöd för Open Access I sin principdeklaration och sin handlingsplan

<http://www.wsisgeneva2003.org/home.html>

Notiser

Chockhöjning av medicinsk tidskrift

Den stora medicintidskriften JAMA (American Medical Association) är ett slående exempel på de pristegringar och ändrade licensvillkor biblioteken ställs inför. I ett slag höjde de vid årsskiftet priset för Lunds universitet från knappa 5 000 kr till nära 45 000 kr för en prenumeration på både pappers- och nättidskriften.

I januari i år stängdes LU av från nätupplagan utan föregående varning. Efterforskningar visade att JAMA från 2004 övergått till s.k campuslicens med ett pris beräknat på antalet lärare vid medicinsk fakultet.

Det första budet från JAMA låg på ca 45 000 kronor för ett års licens till e-upplagan. Efter förhandlingar blev priset ca 25 000 kr, en femdubbling av förra årets kostnad. Dessutom tillkommer ca 4 400 kr för pappersutgåvan, som man tvingar fortsätta med eftersom JAMA vägrar att inkludera arkivrättigheter i sin elektroniska licens. Detta strider mot en viktig princip som samtliga svenska UH-bibliotek enats om för nationella tidskriftsavtal, nämligen att man skall ha rätt till fortsatt tillgång till de e-årgångar som man har betalat för. Annars kan biblioteken riskera att ha betalt hundratusentals kronor för en tidskrift som man vid avslutad licens inte längre kan nå. Det kan jämföras med en prenumeration på en tryckt tidskrift. Ingen kan väl föreställa sig att förlaget skulle kräva att man omedelbart skulle rensa ut alla häften från hyllorna om man slutade prenumerera?

Under dessa omständigheter har medicinska fakulteten med stöd av en enkät beslutat avböja elektronisk licens. Biblioteket ordnar i stället snabb, kostnadsfri dokumentleverans av JAMA-artiklar.

Vi citerar ett av många liknande enkätsvar från en forskarna: "Tack för att du lyfter frågan till diskussion. Jag besökte en **paneldebatt** i ämnet i höstas och vi har diskuterat frågan inom forskargruppen. Det föreligger en viss skillnad i åsikt beroende på

"år i yrket". De som varit med länge, bedömer ansökningar etc, förordar fortfarande publicering i high impact journals. Vi yngre (rebeller?) är irriterade på systemet och hyllar BioMed Central och Open Access. Vi har publicerat flera artiklar via BioMed under 2003. Doktoranderna är glada, inte bara för open access, utan också för att det går så fort. Enligt paneldebatten överväger flera stora universitet (Harvard, UCLA) att låta sina prenumerationer från de stora förlagen upphöra då kostnaderna uppnått orimlighetens gräns. Med detta som bakgrund är jag positiv till att beställa enstaka artiklar . Som jag ser det är det ofrånkomligt att en revolt kan ske utan uppoffringar."

Reed Elseviers vinst upp 85 % år 2003

Citat från *Wall Street Journal*, (Eastern edition). New York, N.Y. Friday February 20, 2004, pg. A.9

Media Brief -- Reed Elsevier Group PLC: Net Gains 85% on Lower Costs, But Weaker 2004 is Expected

Anglo-Dutch publisher Reed Elsevier Group PLC said 2003 net profit was GBP 334 million (\$630.5 million), up 85% from GBP 181 million in 2002, boosted by lower interest expenses. It said pretax profit, adjusted for currency effects, achieved double-digit percentage growth in 2003, but won't show that growth in 2004. Revenue fell 2% to GBP 4.93 billion. Growth in science and medical publisher Elsevier and legal publisher Lexis-Nexis were offset by the weakness in Harcourt Education and Reed Business markets. Reed Elsevier also publishes entertainment magazine Variety.

Att sätta upp ett institutionellt arkiv: några erfarenheter

Jörgen Eriksson (jorgen.eriksson@lub.lu.se) och Sara Kjellberg (sara.kjellberg@lub.lu.se) vid Lunds Universitets Bibliotek har ställt samman sina erfarenheter från arbetet med att etablera ett institutionellt arkiv vid Lunds Universitet.

http://www.lub.lu.se/lucep/documents/luresearch/description_of_experiences_040211.shtml

Många arbetar med att sätta upp den här typen av arkiv och vi hoppas att flera är villiga att dela med sig av sina erfarenheter. Kommentarer och frågor till fallbeskrivningen välkomnas av författarna.

Notiserna är sammanställda av **Ingegerd Rabow**, projektledare
ScieCom,
förste bibliotekarie Lunds Universitets Bibliotek,
Biblioteksdirektionen
Ingegerd.Rabow@lub.lu.se

Senare års utveckling inom vetenskaplig publicering

Gunnar Sahlin

Riksbibliotekarie, **Kungl. biblioteket**

Gunnar.Sahlin@kb.se

För nästan åtta år sedan – hösten 1996 – anordnade KB/BIBSAM sin årliga högskolekonferens med ämnet e-tidskrifter och alternativa publiceringar. Bland deltagarna märktes Steven Harnad, Erik Sandewall och Peter Seipel. Det var genomgående bra presentationer och livliga diskussioner. Ämnet var aktuellt, de elektroniska tidskrifterna började komma även om de i liten utsträckning ännu utnyttjades av forskarna. En snabb framväxt av dessa såg nog de flesta framför sig. Visst fanns det tveksamheter och frågetecken om egenpublicering på universitetets webb eller via något gemensamt arkiv, vilket Steven Harnad kraftigt förde fram, men på konferensen var man överens om att det innebar stora möjligheter och den allmänna uppfattningen var nog ändå att det snart kunde realiseras.

Åtta år senare är e-tidskrifterna helt etablerade. Tillsammans med ämnesdatabaser ger e-tidskrifterna ett kraftigt ökat utbud och snabbare tillgänglighet för forskare och studenter. Den expanderande forskningsinformationen har förbättrat möjligheterna för såväl forskning som utbildning. Det svenska nationella konsortiet och andra licenskonstellationer har genomfört ett framgångsrikt arbete, som har varit betydelsefullt både för de stora etablerade universiteten och för de nya högskolorna.

Men inte heller denna utveckling är problemfri. Redan under flera decennier före övergången till e-tidskrifter hade förlagen höjt prenumerationspriserna långt över den normala prisutvecklingen. Med e-tidskriftspaketen har ökningstakten saktat av något, men det kvarstår att de stora kommersiella förlagens tidskrifter är

orimligt dyra och tar en stor del av bibliotekens förvärvsbudgetar, till förfång för mycket annat. I grunden är det en skev ekonomisk modell där lärosätet betalar dubbelt för publiceringen, dels lönen till forskaren dels för prenumeration av den tidskrift som publicerar resultatet.

Nu har utvecklingen av alternativa publiceringskanaler tagit fart. Vi har universitetens egen webbpublicering i fulltextarkiv som i regel drivs av biblioteken. Redan nu finns elektroniska avhandlingar och uppsatser på åtskilliga universitet och högskolors webbplatser. Vi har fått alltfler fritt tillgängliga e-tidskrifter som bygger på nya ekonomiska modeller och nu på allvar tar upp konkurrensen med högstatustidskrifterna. Vi har fortfarande disciplinbaserade e-printarkiv som spelar en stor roll i vissa ämnen. Dessa lösningar ger tillsammans nya möjligheter för forskare och lärosäten att maximera spridningen av sina forskningsresultat. Samtidigt sätter de prispress på förlagen, som förhoppningsvis kan leda till att dessa efterhand omdefinierar sin roll och sin kostnadsbild.

Idag tar alltfler tunga organisationer inom forskarsamhället ställning för en förändring av publiceringssystemet, som nu senast i den s.k. Berlin-deklarationen. Att skapa publiceringsalternativ till de traditionella förlagens tidskrifter tar emellertid tid - även i det tidsskede som präglas av snabb teknikutveckling - eftersom det bryter mot invanda mönster. Publiceringsvanorna är intimt sammanknutna med meriteringen. Nu har det även påbörjats en diskussion om formerna för kvalitetsbedömning. Inte så att värdet av kvalitetskontroll ifrågasätts i sig men väl en del av dess verktyg, som systemet med impactfactors på tidskrifter. Dessa får en styrande och konserverande effekt på publiceringssystemet, som hindrar önskvärda förändringar. Det ger heller ingen riktigt rättvis bild av kvalitén på den enskilde forskarens insats.

I den utveckling som sker mot en uppbyggnad av en samlad informationsförsörjning för lärosätena blir publiceringen av forskningsresultaten en betydelsefull del. Den publicerade forskningsinformationen – både den som exporteras av de egna forskarna och den som importeras utifrån - har därför blivit en strategisk fråga, inte bara för biblioteken utan för universitetens och högskolornas ledning. Under senare år har högskolebibliotekens arbete i ökad grad integrerats med institutioner och fakulteter. Utvecklingen har krävt ett närmare samarbete när inköp av enstaka tidskrifter har ändrats till omfattande paketinköp. Forskare, bibliotekarier och rektorer har här inga svårigheter att arbeta för en gemensam sak som har betydelse såväl för ekonomin som för forskning och utbildning. Detta goda samarbete bör nu kunna omfatta även publiceringsverksamheten inom lärosätena.

Dagens vetenskapliga förlag: Plats för profit eller mer än P-värden?

Patrik Brundin

Professor i **neurovetenskap**, Wallenberg
Neurocentrum, Lunds universitet
Patrik.Brundin@mphy.lu.se

“Quite simply publishers must make money to survive. Yet, juxtapositioned with the profit motive is a genuine desire to, in the most idealistic terms, retain their position as gatekeepers of knowledge.” Citatet är plockat från en artikel av William A Snyder med titeln *“Publisher: Professional or Profiteer”* (1), författad 1980, då han var vice president samt marknadsföringschef för Pergamon Press. En viktig fråga är om dagens förlag fortfarande resonerar på detta sätt, eller om profiten tagit över rodret från viljan att värna om det vetenskapliga budskapet?

Den senaste tidens dramatiska höjningar av prenumerationskostnader talar för en förändring i förlagens kultur. Märkligt nog uppskattas tidskrifternas kostnad ha stigit med 215% under de senaste 15 åren, samtidigt som konsumentprisindex ökat med endast 62% (2) - detta trots att intåget av elektronisk informationsspridning borde ha förenklat för branschen och minskat produktionskostnaderna för förlagen under samma period.

Men hur kan förlagen driva denna profitlinje så hårt? Varför upphör vi inte med att läsa och prenumerera på de tidskrifter som blivit alltför dyra? I en sund marknadsekonomi borde vi som konsumenter reagera, och sannolikt är nu äntligen en sådan rimlig reaktion på väg att få fotfäste på universiteten (2). Men att protestera mot förlagens agerande har inte varit lätt. Varför är det så?

Bidragande faktorer till profitbehovet är att det idag finns ett fåtal stora aktörer som helt dominerar marknaden och att det vetenskapliga samfundet sätter så stort värde i enskilda tidskrifters namn och rykte. Jag tror att tidskrifternas impaktfaktorer är en

central mekanism som gör att förlagen kan hålla marknaden i ett järngrepp. Trots att vi alla är medvetna om bristerna med impaktfaktorer så spelar de idag en stor roll för vetenskapsmäns självkänsla, forskningsfinansiärers prioriteringar och förlagens publiceringsstrategier. En ledare i Nature Neuroscience uttryckte det väl: *"....and one of the minor mysteries of our time is why so many scientifically sophisticated people give so much credence to a procedure that is so obviously flawed"*. (3) Men där befinner vi oss idag, fast i impaktfaktorernas grepp. Få av oss skulle frivilligt publicera våra mest spännande resultat i en relativt okänd tidskrift med motiveringen att det inte spelar någon roll var resultaten exponeras, bara alla kan nå dem till en rimlig kostnad.

En viktig fråga i sammanhanget som tyvärr inte debatteras tillräckligt ofta är huruvida förlagens jakt på höga impaktfaktorer påverkar hur de styr det vetenskapliga innehållet i sina tidskrifter. Hur förvaltar de idag sin självpåtaga roll som "gatekeepers of knowledge"? Jag tror det finns tecken på att förmedlandet av ett tydligt, balanserat och fullständigt vetenskapligt budskap numera ibland fått ge vika för andra prioriteringar. Vilka är dessa tecken?

Redaktörerna är idag så måna om att artiklarna de publicerar kommer att citeras att de stimulerar författarna till övertolkningar av resultaten. Som granskare av artiklar insända till t ex Nature Medicine får man idag inte bara frågor om den vetenskapliga kvalitén, utan även om artikeln kan tänkas leda till uppmärksamhet i massmedia! I sin tur leder detta till att forskarna gärna överbetonar den kliniska relevansen av sina försök, i förhoppning om att de skall passera nålsögat in i tidskrifternas finrum. Vetenskaplig balans förlorar mot sensationstänkande. Det blir allt svårare att publicera resultat som motsäger resultat från tidigare uppsatser, i synnerhet om de publicerats i de mest eftertraktade tidskrifterna. Osanningar kan leva kvar längre än nödvändigt.

Redaktörerna tycks ta allt större friheter i vad de kräver av forskarna och kan till och med lägga högst personliga synpunkter på vilka kompletterande försök eller analyser som skall göras. I sin jakt på höga citeringstal och goda prenumerationsinkomster verkar ibland redaktörens roll förändras från "gatekeeper of knowledge", till något mycket mer än så. Forskarna vill inte stöta sig och bockar och bugar mer än de gjorde förr.

Tidskrifterna verkar dessutom alltmer måna om hur stort utrymme som varje artikel tar. Samtidigt som komplexa artiklar, där flera års arbete av stora grupper forskare sammanfattas, krävs för att publicera i de eftertraktade tidskrifterna, så förefaller längden på varje artikel snarast ha krympt. Således blir även komplicerade artiklar hänvisade till mycket korta format. Flera risker finns med detta. Metodavsnitten har kortats till den grad att det är svårt att

ens veta hur man skall reproducera resultaten – en hörnsten i vår vetenskapliga kultur riskerar att gå förlorad. Resultaten tenderar till att bli så summariska att väsentliga detaljer förloras. Till exempel redovisas statistisk analys av resultat idag så kortfattat att läsaren oftast inte kan bedöma vad som egentligen gjorts. Redaktörer tycks vara nöjda om det står att P-värdet är mindre än 0.05 – hur man kommit fram till det förefaller idag spela mindre roll! Bildmaterial komprimeras så att förstoringsglas nästan behövs. Jag minns med fascination min tid som doktorand på 1980-talet då vi diskuterade vilken tidskrift som hade bäst kvalitet på papper och fotografisk reproduktion när vi valde vart en artikel skulle skickas – knappast något som skulle imponera på dagens doktorand som skolats i impaktfaktorns era. Dessutom vill oftast redaktörerna att diskussionsavsnitten skall vara så korta att en balanserad utvärdering av fynden inte är möjlig. Vi överförenklar på bekostnad av en riktig vetenskaplig analys. Därmed driver förlagen fram en vetenskaplig kultur som riskerar att bli ytlig och sensationslysten, i stället för granskande och kritisk.

Det lär väl knappast undgå någon att jag är bekymrad över vart vår vetenskapliga kultur avseende publikationer är på väg. Ändå finns det ljus i mörkret. Allt eftersom internet blir mer centralt som medium borde det vara möjligt att publicera tillräckligt detaljerade artiklar och mer djuplodande diskussioner av resultat, även om det ännu bara utnyttjas i begränsad omfattning av tidskrifterna. Debatten om impaktfaktorernas överdrivna betydelse leder förhoppningsvis till att de får en mer passande roll i vår kultur i framtiden. De aktuella rörelser (t ex Public Library of Science) som syftar till att forskarna återtar makten över vetenskaplig rapportering kommer förhoppningsvis också att påverka till en mer balanserad syn på hur artiklar bör utformas.

Vi kommer aldrig helt ifrån profitens begär, men kanske vi i framtiden kan välja att publicera våra artiklar hos de som känner ett större ansvar för hur vetenskap bäst bör förmedlas och bevaras för eftervärlden.

Referenser:

1. Snyder WA. (1980) Publisher: professional or profiteer? Bull Med Libr Assoc. 68:207-211.
2. McLellan F (2004) Publishers face backlash over rising subscription costs. High prices have led some US institutions to cancel subscriptions to, or even boycott, scientific journals. Lancet 363: 44-45.
3. Editorial (2003) Deciphering impact factors. Nature Neurosci 8:

783.

Fotnot: Artikel 1 finns att tillgå gratis genom PubMed Central. Artikel 2 kan man inte ladda ned från nätet ens som anställd på Lunds universitet, eftersom vår prenumeration uppenbarligen inte omfattar tidskriftens hela material!

Stilla flyter den vetenskapliga utgivningen inom humaniora och samhällsvetenskap – eller?

Catta Torhell

Chef **Social- och beteendevetenskapliga biblioteket**, Lunds universitet
Catta.Torhell@socbetbib.lu.se

Det är lätt att få ett intryck av att det är inom naturvetenskap, medicin och teknik som krisen kring den vetenskapliga publiceringen utspelar sig. Visst blir dramatiken stor när kärntidskrifter inom dessa områden betingar prenumerationspriser i 100 000 kronorsklassen och visst är det inom dessa områden som de stora förlagsjättarna gör sina astronomiska vinster, men detta får faktiskt konsekvenser även för humaniora och samhällsvetenskap. Ett av de vanligaste sambanden som brukar påpekas i dessa sammanhang är att i takt med att bibliotekens förvärvsbudget i ökande utsträckning går åt till att betala de dyra tidskriftskostnaderna så återstår en allt mindre andel till monografier. En av redaktörerna på Cambridge University Press meddelade nyligen i en artikel i Chronicle of Higher Education att i början av 90-talet hade förlagets monografiutgivning inom humaniora och samhällsvetenskap en garanterad utgivning på drygt 900 exemplar. Idag verkar den siffran ligga någonstans mellan 250 och 350 exemplar. I förlängningen innebär detta att förlagen blir alltmer selektiva och bara satsar på "säkra kort". Smalare ämnesområden och mer specialinriktad forskning har svårt att bli utgiven på de etablerade förlagen. Likaså har mindre etablerade forskare svårt att bli förlagda. Förlagen kräver i ökande utsträckning att författarna finansierar utgivningen. Detta är en ordning som länge varit rådande inom den svenska förlagsvärlden och det finns väl ingen forskare inom humaniora som ifrågasätter att även de kommersiella svenska förlagen kräver publiceringsstöd, ofta direkt från författaren, när de ger ut en avhandling. En ordning som möjligen borde ifrågasättas.

I den debatt som förs i kölvattnet på det som har kommit att kallas

monografipubliceringskrisen, påpekas ofta att formerna för vetenskaplig kommunikation även inom humaniora och samhällsvetenskap måste förändras. I takt med att de tekniska förutsättningarna för nya publiceringsformer ändras spekuleras det i några olika utvecklingstendenser. I en rapport från Modern Language Association (**MLA Report on the Future of Scholarly Publishing**) som kom sommaren 2002, förutser man att forskningsresultaten i en ökande utsträckning kommer att publiceras elektroniskt i en "mellanform" mellan artikel och monografi. I andra sammanhang har det spekulerats i "kapitelutgivning", dvs att den traditionella monografien publiceras elektroniskt kapitelvis. Hanteringen blir då mer lik tidskriftsartikelns. Detta är dock en utveckling som inte hålls för så trolig. Snarare är det förmodligen en kombination av elektronisk publicering och print-on-demand i monografiform som kommer att dominera. Förespråkarna för en sådan utveckling är många. De tekniska lösningarna och infrastrukturen för detta finns redan tillgänglig vid de flesta universitet och högskolor.

I diskussionerna kring förändrade former för vetenskaplig kommunikation inom humaniora och samhällsvetenskap så framhävs ofta synpunkten att så länge det inte finns en kritisk massa av forskningspublicering i elektronisk form för dessa ämnesområden så kommer även ny forskningsproduktion att redovisas i traditionella, tryckta monografier och rapporter. Alltså en form av moment 22 resonemang. Det finns vid det här laget ett omfattande antal studier kring humanisters och samhällsvetares användning av e-media som pekar på en kraftig ökning även om utvecklingen inte gått lika snabbt som inom vissa andra ämnesområden. Det finns dessutom mycket som tyder på att humanister och samhällsvetare är samma dubbelnaturer som forskarna inom andra ämnesområden som önskar snabb och fri tillgång till vetenskaplig publicering i sin forskarroll, men som när det kommer till den egna publiceringen är mer intresserade av att se sina alster i tryck än att fundera över alternativa spridningsformer och tillgänglighet.

Världen som seminarium

Inge-Bert Täljedal

Rektor och professor i histologi, Umeå universitet

rektor@adm.umu.se

Att digital publicering kommer att förändra den vetenskapliga kommunikationens former är lika säkert som att boktryckarkonsten gjorde det. Ett par övergripande tendenser tycks självklara.

Redan den tryckta litteraturen växer så snabbt att forskare har svårt att hålla sig à jour. På nätet kan litteraturen i princip öka friktionsfritt. Denna lätthet att offentliggöra vilken rapport som helst kan ses som ett demokratiskt framsteg. Vinsten är dock delvis illusorisk på grund av litteraturens svåröverskådlighet. Framtidens forskare kommer därför sannolikt att efterfråga mer sofistikerade sökmotorer än idag för sällning och strukturering av information.

Utbytet av data och tankar har en djupare betydelse än att bara bekantgöra forskningsresultat. Sanningen är svåruppnåelig – även inom de områden där man ännu tror på dess existens och således kan tala om vetenskap i gängse mening. Kunskap skapas därför nödvändigtvis i en kollektiv process som förutsätter att forskare diskuterar i avancerade seriösa former och kontinuerligt justerar varandras misstag. Denna kritiska och luttrande diskussion gestaltas framför allt genom en etiskt förpliktande och för individens anseende riskfylld publiceringsverksamhet. Vetenskapens kvalitetsnormer blir härigenom relaterade till formerna för denna verksamhet. Med det menar jag inte någonting så populärt och relativiserande som att verkligheten skulle finnas "i språket", eller att litteratur väsentligen skulle handla om litteratur. Nej, det är just därför att verkligheten i en väsentlig mening finns utanför språket som argumentationens verktyg måste hållas

slipade, som anseendet hänger på att man kommunicerar korrekt, pratar rent.

Detta är ett elitistiskt faktum som inte kan elimineras genom vädjanden om stilistisk tolerans, interdisciplinär samverkan eller andra välmenande grepp; det hör till vetenskapens natur på samma sätt som konstfärdighet hör till konstens. Därför kan man nog vara säker på att den i teknisk mening ökade lättheten att publicera kommer att balanseras av uppkomsten av nya exklusiva fora, delvis på nätet men kanske inte bara där.

Nätet skulle dock kunna komma till användning för en breddning av den autentiskt vetenskapliga diskussionen. En kultur av disputation – begreppet här fattat i allmän mening – utmärker varje sant vetenskaplig miljö. Detta, som sagt, av rationella skäl och inte bara av tradition, även om den historiska bakgrunden verkligen är vördnadsbjudande. Så trist då, att doktorsdisputationerna har blivit så mekaniserade och fadda! Deras grundläggande demokratiska idé – inviten till offentlig kritik – skulle kanske kunna få en vitaliserad tillämpning i vår tid om disputationerna delvis förlades till nätet. Efter en vanlig disputation kunde både avhandlingen och huvudpunkterna i opponents kritik läggas ut och envar inbjudas att kommentera det hela. Efter en viss tid, säg några dagar, skulle respondenten till sist ge sina synpunkter och svar. Tänk att ha hela världen som ett slags kvalificerat seminarium! Visst borde väl någon IT-förstående kunna utarbeta ett enkelt format för detta och någon djärv fakultet sätta igång med ett experiment?